

Література

1. Буряк В.В. Механізм управління інформаційними ресурсами промислових підприємств: Автореф. дис. ... к.е.н.: 08.06.01 / Буряк В.В. – Хмельницький, 2006. – 22 с.
2. Шандалов А.В. Повышение эффективности деятельности производственной компании за счет оптимизации информационных потоков: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Шандалов А.В. – М., 2003. – 148 с.
3. Смирнова Г.Н. Проектирование экономических информационных систем: Учебник / Г.Н. Смирнова, А.А. Сорокин, Ю.Ф. Тельнов; Под ред. Ю.Ф. Тельнова. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 512 с.
4. Моисеева Н.К. Экономические основы логистики: Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 528 с.

Надійшла 12.05.2009

УДК 08.00.04

Л. С. ЗАЙЦЕВА

Донецький політехнічний технікум

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ РОСТУ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ НА ВУГІЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Розглянуто чинники продуктивності праці у вугільній промисловості та резерви підвищення продуктивності праці. Проаналізовано продуктивність праці на вугільних підприємствах за останні роки.

The factors of the labour productivity in coal industry and backlogs of increase of the labour productivity are considered in the article. The labour productivity on the coal enterprises in the last few years is analysed.

В системі узагальнюючих показників ефективності виробництва ведуча роль належить продуктивності праці. З одного боку, вона характеризує досягнутий рівень матеріально-технічної бази виробництва, ефективність використання досягнень науково-технічного прогресу, а з іншого – продуктивність праці є основою зростання національного доходу, реальних доходів населення та соціального розвитку держави.

Управління продуктивністю праці є комплексною проблемою, яка взаємозв'язана з іншими елементами суспільного виробництва – предметами праці, знаряддями виробництва, технологією, організацією виробництва та ін. Зростання продуктивності праці тісно пов'язано з кількісним та якісним складом трудового потенціалу, формуванням, розподілом та перерозподілом трудових ресурсів, організацією, нормуванням та умовами праці, соціальними факторами, включаючи відношення до праці, станом виробничої та трудової дисципліни, системою заробітної плати та матеріальним стимулюванням, моральними стимулами.

На рівні та темпах зростання продуктивності праці в промисловості позначається розвиток інших галузей народного господарства: транспорту, будівництва, сільського господарства, невиробничих галузей; – співвідношення котрих складаються між накопиченням та споживанням, наявністю грошових коштів у населення та товарним забезпеченням.

Тому, серед рішення різноманітних проблем прискорення соціально-економічного розвитку країни, проблемі забезпечення стійких темпів росту продуктивності праці відведено перше місце. Це викликало необхідність більш детального вивчення процесу формування витрат та результатів праці, розробки комплексу найважливіших практичних рекомендацій щодо підвищення продуктивності праці, дослідження всіх факторів її зростання.

На всіх етапах розвитку людства проблемі управління продуктивністю праці приділяли увагу економісти різних країн світу. Класичні теорії продуктивності представлені роботами таких великих економістів, як Дж.Кларк, Д.Рікардо, А.Сміт, А.Маршал, Й.Шумпетер та ін. Серед сучасних вчених, які займалися цією проблемою, Кравчук Н.В. [1], Масалаб Р.Н. [2], Батченко Л.В. [3] та ін. Але проблема росту продуктивності праці на вугільних шахтах України і досі не вирішена.

Метою статті є узагальнення чинників, які впливають на продуктивність праці у вугільній промисловості та резервів її зростання.

Згідно з рекомендаціями міжнародної організації праці (МОП), слід розрізняти поняття «продуктивність» та «продуктивність праці».

Продуктивність – це ефективність використання ресурсів – праці, капіталу, землі, матеріалів, енергії – під час виробництва різних товарів та наданням послуг. Вона відбиває взаємозв'язок між кількістю і якістю вироблених товарів або надання послуг і ресурсами, які були витрачені на їх виробництво. Продуктивність дає змогу порівнювати виробництво на різних рівнях економічної системи (на рівні окремого індивіда, цеху, підприємства, організації, галузі й держави) з використаними ресурсами. Під час її оцінювання необхідно враховувати зростання вартості енергії, сировини, витрат, пов'язаних з безробіттям

тощо [4].

Продуктивність праці – корисний результат трудових витрат, показник ефективності доцільної діяльності робітників, зайнятих у сфері виробництва [4]. Продуктивність праці тісно пов'язана з її інтенсивністю. Остання характеризує ступень напруженості праці за одиницю часу і вимірюється кількістю витраченої енергії людини. Чим вищий рівень інтенсивності праці, тим вища її продуктивність.

Підвищення продуктивності праці – процес постійний. К.Маркс та Ф.Енгельс відкрили економічний закон росту продуктивності праці та сформувавши його зміст. За визначенням К.Маркса, зростання продуктивності праці полягає в тому, що частка витрат живої праці в продуктах зменшується, а частка витрат минулої праці (втіленої в засобах виробництва) збільшується, але так, що загальна сума праці в кожній одиниці продукту зменшується [5].

Людство прагне до того, щоб з найменшими витратами виробляти більше продукції. З цією метою постійно вдосконалюються знаряддя виробництва, інструменти, прилади, підвищується професійна майстерність. Все це створює неперервний ланцюг розвитку продуктивних сил, призводить до зменшення витрат праці на одиницю продукції, до економії робочого часу.

Оскільки у процесі виробництва продукції витрачається як жива, так і минула праця, то у зв'язку з цим розрізняють продуктивність індивідуальної (тільки живої) та суспільної праці (всієї праці – живої та минулої).

Зростання продуктивності праці забезпечує збільшення реального продукту й доходу, а тому воно є важливим показником економічного зростання країни. Оскільки збільшення суспільного продукту в розрахунку на душу населення означає підвищення рівня споживання, а отже, і рівня життя, то економічне зростання стає однією з головних цілей держави з ринковою системою господарювання. Навпаки, зниження продуктивності праці призводить до інфляції, пасивного торговельного балансу, повільних темпів зростання або спаду виробництва і до безробіття. Така ситуація нині характерна для економіки України. Рівень продуктивності праці у народному господарстві та промисловості країни досить низький.

Вугільна промисловість України завжди страждала від кризових явищ. Особливо це спостерігалось на початку переходу нашої країни до ринкових відносин. Це було пов'язано з багатьма причинами, а саме: більшість підприємств працюють з незначною виробничою потужністю, використовується застаріле обладнання низької якості, складні горно-геологічні умови, високий рівень корупції в галузі та інші.

На рівень продуктивності праці на вугільних шахтах впливають такі фактори, як середньодобовий або середньорічний видобуток вугілля; розвиток та стан гірничих робіт; технічне оснащення та рівень використання машин та механізмів в шахті та на поверхні; гірничо-геологічні мови; структура чисельності працівників; режим праці; прийнята організація праці; стан трудової дисципліни та інші.

З 2000 по 2006 р. на підприємствах Мінвуглепрому України спостерігалось значне падіння продуктивності праці. У 2007 році продуктивність праці робітника з видобутку впала на 1,7 т у порівнянні з 2006 роком. Хоча заробітна плата шахтарів у цей період росла значними темпами та складала 63% від виробництва продукції [6].

В останні роки спостерігається тенденція до збільшення продуктивності праці. За даними Міністерства вугільної промисловості за підсумками січня – липня 2008 р. на підприємствах Мінвуглепрому продуктивність праці робітників з видобутку вугілля склала 24,0 тонн, перевищивши плановий показник на 15,4%, а показник відповідного періоду 2007 р. – на 8,6% (на 1,9 тонни) [7].

Продуктивність праці одного робітника з видобутку вугілля на державних підприємствах за січень – грудень 2008 р. склала 24,1 тонн, перевищивши плановий показник (21,5 тонни на одного працюючого) на 12,1%. Порівняно з відповідним минулорічним періодом продуктивність праці зросла на 2,0 тонни у розрахунку на одного працюючого, або на 9% [7].

За даними Донецького обласного управління статистики, продуктивність праці шахтарів за період з 1990 по 2008 роки суттєво змінювалася. Якщо у період з 1990 по 1995 роки продуктивність праці одного працівника ПВП з видобутку вугілля знизилась на 8,4 т, то з 2000 по 2008 роки цей показник мав тенденцію до збільшення (з 18,5 т у 2000 р. до 24,1 т у 2008 р.). Змінення продуктивності праці за останні роки наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Продуктивність праці на вугільних шахтах

Показники	1990	1995	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Середньомісячна продуктивність праці, т: 1) одного працівника ПВП з видобутку вугілля	21,1	12,7	18,5	21,4	21,9	20,9	21,5	21,2	24,1
2) одного виробника з видобутку вугілля	24,6	14,5	21,2	24,7	25,3	24,2	25,0	24,8	-
3) одного виробника на очисних роботах	85,3	59,3	89,7	109,0	114,5	113,5	116,7	116,4	-

Важлива роль у стимулюванні продуктивності праці відводиться організації заробітної плати та матеріального заохочування робітників. Збільшення заробітної плати та можливість придбання на зароблені кошти різноманітних та якісних товарів та послуг здійснює дуже великий вплив на зростання видобутку, відношення робітників до процесу праці та його наслідків. Так, середньомісячна зарплата працюючих на підприємствах Мінвуглепрому підвищилася до 2307 гривень у червні 2008 року (на 527 грн). А середньомісячна оплата гірників очисного вибою за цей період відповідно зросла на 862 грн до 4539 грн (або на 23%) [7].

Водночас, за інформацією Головного управління статистики Донецької області, у грудні 2008 року порівняно з попереднім місяцем обсяг вугільної продукції зріс на понад 25%. Річний видобуток рядового вугілля склав 34,2 млн т, що менше 2007 р. на 1,8%. На збагачувальних фабриках області в 2008 році перероблено 42,8 млн т вугілля (за рахунок ввезення із-за меж регіону), що більше показника за 2007 р. на 2,7%. У той же час обсяг готового вугілля (отримані шахтами продукти збагачення і рядове вугілля, відвантажене споживачам, зокрема для подальшого збагачення) скоротився в порівнянні з 2007 р. на 3,5% і склав 25,2 млн т. Обсяг готового вугілля для коксування, склавши за рік 12,2 млн т, зменшився проти 2007 р. на 17,8% [9].

Загальний обсяг виробництва у вугільній промисловості Донецької області скоротився за 2008 р. в порівнянні з 2007 р. на 1,6% [9].

В умовах світової нафтогазової кризи значення видобутку вугілля різко зростає. Для України, де мало інших джерел енергії, це питання економічної безпеки. Треба направляти всі зусилля на підвищення продуктивності праці на вугільних підприємствах. Тим більше, що основні споживачі «чорного золота» теплові електростанції та коксохімічна промисловість планують до 2030 року збільшити споживання до 63 та 39,8 млн тонн відповідно.

На продуктивність праці на вугільних підприємствах впливають багато факторів. Аналіз факторів та причин – це найважливіша частина вивчення продуктивності праці, що дозволяє встановити резерви її росту, намітити та здійснити заходи з їх використання. У вугільній промисловості фактори, що впливають на продуктивність праці можна поділити на такі групи:

1. Технічні та технологічні фактори: підвищення рівнів механізації та автоматизації очисних та підготовчих робіт, механізація окремих робочих процесів та автоматизація управління окремими машинами та установками, удосконалення гірничого господарства (застосування більш сучасних систем розробки).

2. Фактори концентрації виробництва: змінення середньодобового навантаження на очисний забій та щорічного об'єму видобутку вугілля по шахті.

3. Вплив введення нових та реконструкція діючих шахт (розрізів) на загальне зростання продуктивності праці: підвищення технічного та організаційного рівня видобутку вугілля як за рахунок здійснення організаційно-технічних заходів на діючих шахтах, так і за рахунок вводу до експлуатації шахт.

4. Структурні фактори: змінення співвідношення між підземним та відкритим засобами видобутку вугілля, а також між окремими родовищами та шахтами.

5. Фактори організації виробництва та праці: застосування прогресивних методів організації виробництва та праці, поєднання професій робочих, упорядкування розстановки штату та ін.

6. Гірничо-геологічні фактори: систематичне погіршення гірничо-геологічних умов, що викликано збільшенням глибини розробок пластів та пов'язаного з тим росту кількості газу, води, підвищення температури повітря в шахтах та ін.

Слід також постійно мати на увазі, що ресурси, які застосовуються у виробництві, взаємозамінні. Тобто, можна зменшити кількість праці на досягнення певного корисного ефекту за рахунок збільшення кількості використаних засобів виробництва. Продуктивність живої праці при цьому звичайно зростає, але чи одержить від цього користь підприємство можна сказати, лише розрахувавши продуктивність за багатофакторною моделлю, яка б враховувала витрати і живої, й уречевленої праці. Так само, наприклад, можна замінити більшу кількість менш кваліфікованої праці меншою кількістю вище кваліфікованої. Якщо при цьому корисний ефект виробництва і сумарні витрати на персонал залишилися такими самими, то показник виробітку в розрахунку на кількість витраченого робочого часу зростає (тому що підприємство використовує меншу кількість праці), але реальний рівень виробітку залишиться таким самим (тому що сумарні витрати на персонал для одержання певного корисного ефекту залишилися такими самими). Тому завданням економіста є використання всіх можливих прийомів і методів для забезпечення достовірності і порівняності показників продуктивності праці на підприємстві.

Для підвищення продуктивності праці на підприємстві необхідно постійно шукати резерви її росту, тобто невикористані ще реальні можливості економії трудових ресурсів. Внутривиробничі резерви зумовлені вдосконаленням та найбільш ефективним використанням обладнання та робочої сили, а також скороченням утрат робочого часу, економією сировини, матеріалів, капіталу та інших видів ресурсів.

Зазвичай внутривиробничі резерви росту продуктивності праці поділяють на резерви зниження трудомісткості, поліпшення використання робочого часу, економії матеріальних ресурсів та знаряддя праці.

Внутривиробничі резерви росту продуктивності праці виявляються та реалізуються безпосередньо на підприємстві. До них можна віднести:

- 1) зниження трудомісткості виготовлення продукції (технологічної, виробничої та повної);
- 2) поліпшення використання робочого часу (впровадження наукової організації праці, укріплення дисципліни, скорочення текучості кадрів, використання передового опиту, поліпшення виробничої санітарії та охорони праці, ліквідація виробничого браку та інших виробничих витрат);
- 3) резерви поліпшення структури, підвищення компетенції кадрів та кращого використання робочої сили (механізація та більш ефективне використання праці допоміжних робітників, зниження питомої ваги адміністративного персоналу, поліпшення психологічного клімату в колективі).

За часом використання резерви росту продуктивності праці поділяються на поточні та перспективні.

Поточні резерви можуть бути реалізовані найближчим часом та не потребують значних одночасних витрат. До них можна віднести краще використання обладнання, ліквідацію або скорочення браку, застосування більш раціональних ефективних систем оплати праці, вдосконалення організації праці та її нормування.

В умовах світової кризи підприємствам вугільної промисловості слід шукати перспективні резерви росту продуктивності праці, які потребують перестройки виробництва, впровадження нових технологій і т.д. Для цього необхідні додаткові капітальні внески та значні строки виконання робіт.

Висновки. Продуктивність праці, незалежно від політичного устрою, є найважливішим показником розвитку економіки. Зростання продуктивності праці забезпечує підприємствам та всьому суспільному виробництву подальший розвиток.

Важлива роль у стимулюванні продуктивності праці відводиться організації заробітної плати та матеріального заохочення робітників. Збільшення заробітної плати та можливість придбання на зароблені гроші різноманітних та якісних товарів чи послуг має дуже великий вплив на зростання видобутку, та відношення працівників до процесу праці.

Конкретно на змінення рівня продуктивності праці на вугільних підприємствах впливають наступні фактори : середньодобовий та середньорічний видобуток вугілля; розвиток та стан гірничих робіт; технічне оснащення та рівень використання машин та механізмів в шахті та на поверхні; гірничо-геологічні умови; структура чисельності робітників; режим праці; організація праці; стан трудової дисципліни та інші фактори.

Література

1. Організаційно-економічний механізм управління продуктивністю праці на вугільних підприємствах: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Кравчук Н.В.; НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Д., 2003. – 20 с.
2. Масалаб Р.Н. Стратегия повышения производительности труда. // Проблемы повышения эффективности функционирования предприятий различных форм собственности : ИЭП НАН Украины. – Д.; 2000. – С. 179 – 188.
3. Батченко Л.В. Управление социальными процессами в угольной промышленности / НАН Украины ИЭП – К., Наукова думка, 2002. – 412 с.
4. Завіновська Г.Т. Економіка праці: навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2007. – С. 97 – 116.
5. Степанов А.П., Неженцев В.В., Сивый В.Б. Экономика угольной промышленности. – К.: Техніка, 1974. – С. 118 – 140.
6. Вовченко А., Гринев В. Проблемы реформирования угольной промышленности Украины // Экономика Украины. – 2008. – № 5. – С. 19 – 23.
7. Міністерство вугільної промисловості України [Електронний ресурс]: інформаційно-аналітичний звіт про розвиток вугільної промисловості України за січень-грудень 2008 року. – Режим доступу: <http://www.mvp.gov.ua/mvp/control/uk/index>
8. Промисловість Донецької області: Статистичний збірник. – 2007. – № 7/173.
9. Український союз промисловців і підприємців [Електронний ресурс] / Вісті з регіонів УСПП. Виробництво у вугільній промисловості Донецької обл.; РБК – Україна. – Режим доступу: <http://www.uspp.org.ua/news/regions/486.html>

Надійшла 04.05.2009